

УДК: 336.27.051.54 (052.57)

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ БОРГОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

Заборовець К. Г.

Національна академія управління

В статті проведено макроекономічний огляд стану державного боргу та похідних показників які впливають на його обслуговування, необхідність та очікування. Охарактеризовано етапи накопичення Україною зовнішнього державного боргу в умовах транспарентного середовища з часів незалежності, включаючи кризові умови 2014-2016 років з позначенням критичних точок.

Встановлено рівні боргової залежності в періоди розвитку економіки для сприяння потенційного отримання експортної виручки, підтриманню економічних зв'язків з іншими країнами світу, підтримувала платіжний балансу та стабілізації курсу національної валюти. Створено передумови для удосконалень в ході процесів управління державним боргом з вектором на його скорочення у середньостроковій перспективі. Розкрито концептуальний зв'язок державного боргу з показниками валового внутрішнього продукту та економічних процесів в фінансовій та соціальних сферах.

Ключові слова: державний борг, бюджет, наповнення, валовий внутрішній продукт, інфляція, скорочення, етапи накопичення, інфляція

UDC: 336.27.051.54 (052.57)

CURRENT SITUATION AND TRENDS OF UKRAINIAN LOAN POLICY IN THE CONDITIONS OF IT'S DEVELOPMENT

Zaborovets K.

National academy of management

The article presents a macroeconomic survey of state debt and derivatives that affect its maintenance, necessity and expectations. The stages of Ukraine's accumulation of external public debt in a transparent environment from the time of independence, including the crisis conditions of 2014-2016, with the designation of critical points are described.

The levels of debt dependence were established during the periods of economic development in order to facilitate the potential receipt of export earnings, maintain economic ties with other countries of the world, maintain a balance of payments and stabilize the course of the national currency. The prerequisites for improvements in the processes of government debt management with the vector for its reduction in the medium term are created. The conceptual connection of public debt with the indicators of gross domestic product and economic processes in the financial and social spheres is revealed.

© Заборовець К. Г., 2017

Keywords: government debt, budget, filling, gross domestic product, inflation, reduction, accumulation stages, inflation.

Актуальність проблеми. Основними причинами появи державного боргу в Україні є дефіцит державного бюджету та наявність вільних грошових коштів у фізичних і юридичних осіб, іноземних держав, міжнародних організацій та інших суб'єктів міжнародного права.

Україна перебуває в періоді політичної та економічної кризи і зіткнулась з рядом економічних проблем, які не тільки гальмують соціально-економічні процеси і розвиток країни, а й відкочують країну все далі від показників кінця пришлого сторіччя, й навіть від показників 2012 – 2013 років (років останнього періоду відносної стабільності). Згадані негативні економічні тенденції суттєво впливають на стан зовнішньої заборгованості країни (вартість, об'єм тощо), що в свою чергу призводить до змін у рівні довіри інвесторів і кредиторів, а крім того обмежує доступ до джерел зовнішніх запозичень.

Деталізація макроекономічних складових та структури державного боргу на моменті дозволить сформулювати у подальшому об'єктивні рекомендації до покращення процесу його управління.

Аналіз останніх наукових досліджень. Поєднання статистичного дослідження та розподілу державного боргу, динаміка його скорочення та напрями обслуговування досліджувалися багатьма науковцями, про найбільш актуальні статті по даній тематиці включають концептуальні засади удосконалення з управління, зокрема загальні дослідження були проведені С.Ю. Колодій, І.А. Брижань, Б.О. Язлюк, Ю.В. Макогон, М.Ю. Мехихом, Т.О. Богдан, Т.В. Сальникова, О.В.Чеберяко, В.О. Величків та інші. В.В. Лісовенко та Л.Я Бенч було встановлено взаємозв'язок державного боргу та монетарних індикаторів, а також вплив боргу на інфляційні процеси й цінову стійкість у контексті забезпечення монетарної стабільності та макроекономічної рівноваги. О.В. Баулю та В.Я. Голюком було вказано основні причини зростання державного боргу України а також запропоновано перспективні напрями оптимізації рівня та структури державного боргу України.

Невирішеною проблемою в науковому середовищі при вивченні тенденцій боргового навантаження лишається постійне оновлення характеристик боргової політики та розмежування етапів накопичення боргу в адекватних рамках до потенційної спроможності його обслуговування.

Мета роботи: проведення огляду сучасного стану та тенденцій розвитку процесу управління державним боргом та його показників з метою формування передумов покращення процесу управління та поступового скорочення боргового навантаження в вітчизняних умовах.

Викладення основного матеріалу дослідження. Все ж таки, необхідно визнати, що на даний час державний борг України сягнув безпрецедентного для країни рівня. Важливо пам'ятати, що на дату проголошення незалежності Україна не мала взагалі державних боргів (всі зобов'язання СРСР були взяті на себе Російською Федерацією). Україна мала унікальний шанс для розвитку, почавши свою історію з чистого аркуша. Використовуючи наявний потенціал, а на той момент рівень ВВП країни оцінювався майже в 300 млрд. доларів США, і не маючи жодних боргів та зобов'язань Україна могла здійснити перехід до нової економічної формації не з втратами, а з надбанням нових і примноженням наявних конкурентних переваг. Нажаль Україні, як молодій незалежній державі, не вистачило сил для такого переходу. Значні кошти були витрачені суб'єктами господарювання та населенням у дев'яностих роках, сталося це завдяки лібералізації цін і гіперінфляції. Легше всього було, не налагоджувати систему жорстокого контролю, «затягнути пояси», створювати умови для зростання продуктивних сил та виробничих потужностей, а звернутися по кредити. Історію накопичення державою Україна зовнішнього державного боргу можливо представити у структурованому вигляді (табл.1).

Табличний вигляд інформації про етапність накопичення Україною зовнішнього державного боргу є досить інформативним, однак така подача інформації дещо звужує можливості для глибокого та вичерпного аналізу. Більш детально проаналізувати етапи накопичення зовнішнього державного боргу можливо описовій формі[2,6].

У 1992 році Україна отримала перший досвід зовнішнього фінансування, почалось залучення іноземних кредитів, що надавались під гарантії держави в особі Кабінету Міністрів України. Таким чином Україна була втягнута у кредитні відносини спочатку не прямо, а як гарант запозичень господарюючих суб'єктів, і вже у 1993 році гарантований борг збільшується.

На протязі 1994 – 1996 років зовнішній борг України зростав й збільшився майже у 2,5 рази. В цей період України отримала перші кошти від міжнародних організацій (ЄБРР, МВФ, Світовий банк). З одного боку

здійснювалась диверсифікація джерел залучення кредитних коштів, з другого наявність нових джерел спокушала нарощувати борг. З 1997 р. розпочався період отримання зовнішніх комерційних позик. При цьому в зазначений період зменшилось отримання кредитних коштів від міжнародних організацій, які саме і спрямовувались на фінансування дефіциту бюджету. Формальна причина зниження активності міжнародних організацій полягала в повільному впровадженню заходів з реформування економіки.

Таблиця 1. - Етапи накопичення Україною зовнішнього державного боргу

Період (роки)	Етапи накопичення Україною зовнішнього державного боргу
1992	Перший досвід зовнішнього фінансування
1994 – 1996	Зовнішній борг України зростає й збільшується майже у 2,5 рази. Україна отримує перші кошти від міжнародних організацій (ЄБРР, МВФ, Світовий банк)
1997 – 1999	Зростання боргу прискорюється в зв'язку, з договірним не здійсненням платежів на користь Росії в рамках обслуговування й погашення боргу (підписані угоди між Росією та Україною щодо взаєморозрахунків, пов'язаних із розподілом Чорноморського флоту й перебуванням російського флоту на території України)
1999 – 2000	Перше використання довгострокових інструментів управління боргом з метою реструктуризації зовнішнього державного боргу
2001 – 2004	Зменшення залежності від зовнішніх кредиторів, та посилення державної боргової політики
2005 – 2007	Впровадження заходів ефективного управління внутрішнім державним боргом, частка внутрішніх джерел фінансування зростає
2008 – 2010	Гостра нестача державних коштів (значною мірою обумовлене Світовою фінансовою кризою). Активний пошук фінансування
Після 2010 року	Зовнішній борг збільшується, спочатку в деякій кореляції з ростом ВВП, а потім випереджаючими темпами

Джерело: [3,8]

Зовнішній борг України після 1997 року зростає ще й тому, що після підписання угоди між Росією та Україною щодо взаєморозрахунків, пов'язаних із розподілом Чорноморського флоту й перебуванням російського флоту на території України, Україна не здійснювала платежів на користь Росії в рамках обслуговування й погашення боргу. Це поліпшувало показники боргового навантаження на державний бюджет України та підтримувало на пристойному рівні показник відношення обсягу котів для обслуговування державного боргу до експорту. Однак, це сприяло подальшому нарощуванню державних боргів, так як значну частину державного боргу стало можливим не погашати [1,3].

Період 1999 – 2000 років ознаменувався використанням довгострокових інструментів управління боргом з метою

реструктуризації зовнішнього державного боргу. У 2001 – 2004 роках взято курс на зменшення залежності від зовнішніх кредиторів, та посилення державної боргової політики – забороняється використання зовнішніх позик для фінансування поточних витрат державного бюджету.

У 2005 – 2007 роках економічна ситуація України змінюється, що супроводжується зростанням бюджетного дефіциту, розпочинається впровадження заходів ефективного управління внутрішнім державним боргом, частка внутрішніх джерел фінансування зростає. Україна значно зменшує фінансове боргове навантаження зовнішніх джерел. Нажаль в подальшому Україна не витримала обраний в зазначений період вектор, погіршивши стан економіки України. Так 2008 – 2009 роки характеризується гострою нестачею державних коштів, що обумовлено фінансовою кризою.

З 2010 року зовнішній борг збільшувався, спочатку в деякій кореляції з ВВП, а потім вже практично неконтрольовано та на сьогодні вже перетнув відмітку в 80 % від обсягу ВВП [6].

На сьогодні управління державним боргом визнано одним з пріоритетних напрямків політики держави на якому сфокусовано багато уваги як урядовців так і громадськості, тому доцільно більш ретельно розглянути динаміку показників заборгованості. Динаміка змін об'єму державного боргу представлена на рис. 1.

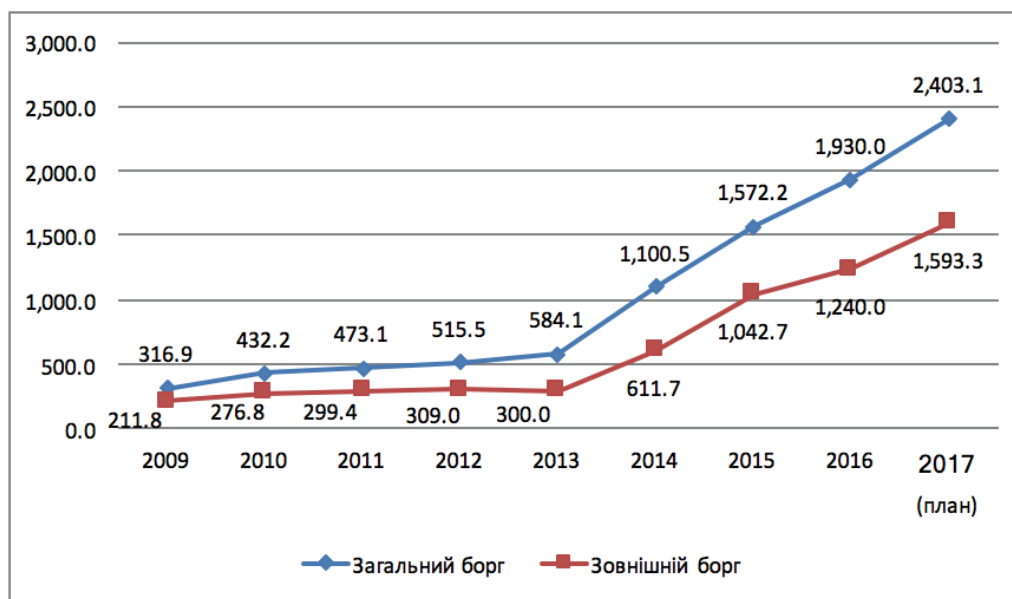

Рис. 1. Зміна обсягу державного боргу 2009 – 2017 роках
Джерело: [8]

Починаючи з 2014 державний борг неухильно зростає, і питома вага зовнішнього державного боргу в його структурі поступово зростає. Так, якщо на кінець 2013 року державний зовнішній борг складав близько 51 % суми загального державного боргу, то на кінці 2016 року його питома вага складає вже більше 64 %, а по плановим показникам 2017 року складе більше 66 % від суми загального державного боргу.

Підвищений темп нарощування державного боргу свідчить про неефективну роботу економіки країни та необхідність постійного залучення нових запозичень для уникнення дефолту держави в цілому. При цьому зрозуміло, що продовжувати галопуюче збільшення об'єму запозичень неможливо. В період 2010-13 роки зростання державного боргу відбувалось в середньому на суму до 70 млрд. грн. в рік, то починаючи з 2014 року середня сума щорічного запозичення держави перевищує 448 млрд. грн.

Цікавим є графічне зображення динаміки змін об'єму державного боргу та його структури в доларах США. (рис. 2).

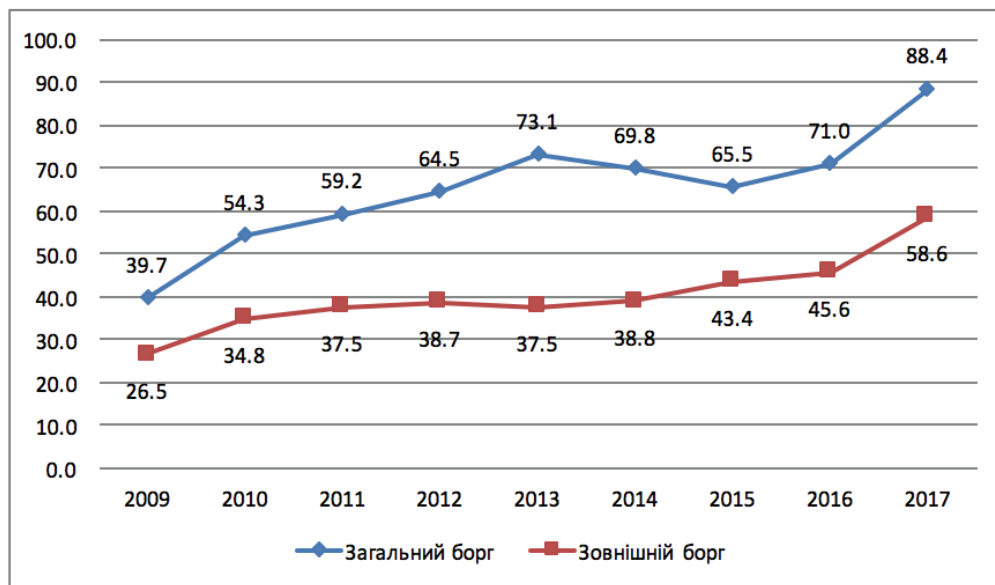

Рис. 2. Зміна обсягу державного боргу 2009 – 2017 роках у млрд. дол.

Джерело: [8]

В 2014 – 2015 роках сума державного боргу знижувалась і лише в 2016 році почала зростати. Є логічним, що в 2014 році сума державного боргу при її врахуванні в гривнях значно зросла, при відсутності росту її номіналу в доларах США. В цей період курс гривні до долара США впав майже втричі. Однак в подальшому зростання боргу є дуже небезпечним[4].

Яка ж інформація є більш практичною для економіки України – сума

державного боргу в національній валюті, чи сума державних боргів в доларах США? В принципі це один й той же об'єм боргу, однак для країни, яка отримує значну більшість коштів у вигляді податків й інших платежів у національній валюті біль показовою є динаміка саме в національній валюті. З даних представлених на рис. 1 і рис. 2 та їх співставлення дуже чітко можливо зробити висновки як впливає на можливість повернення та обслуговування державних боргів коливання курсу національної валюти.

Значною проблемою є і те, що частка зовнішнього державного боргу неухильно росте. Це може призвести до підвищення політичного тиску на державу, розраховуватись за це Україна може бути вимушена своїм голосом при вирішенні питань третіх країн в міжнародних колегіальних органах, або вимушеною участю у вирішенні військових проблем третіх країн, або ще якимось інакше. Ці ризики необхідно враховувати і, розуміючи, що зовнішні борги зазвичай є для України в ситуації, що склалася дешевшими, все ж таки проводити політику стримування такого роду запозичень. Однак, на даний час немає жодних підстав вважати, що уряд країни розуміє зазначені ризики.

Внутрішній борг зазвичай є більш дорожчим, але менш небезпечним, у співставленні з зовнішнім. Важливим є те, що сплачені проценти за внутрішнім боргом отримують резиденти, тобто вони залишається в межах економіки країни, і в принципі має по суті перерозподільну функцію не являючись борговим тягарем для всієї економіки в цілому.

Зовнішні запозичення, на відміну від внутрішніх, хоча і оказують позитивний вплив на економічну ситуацію в період їх отримання в подальшому призводять до зниження ефективності роботи економіки країни-позичальника, зменшення національного її доходу та фінансової (і політичної) залежності від третіх держав.

Проведемо дослідження зміни такого відносного показника рівня державного боргу як його співвідношення з об'єму ВВП країни. Цей показник є досить показовим і саме він використовується у всьому світі, як індикатор ситуації з державним боргом в економіці тієї чи іншої країни. Для України спостерігається ріст ВВП у гривні, та падіння ВВП у доларах США (рис. 3).

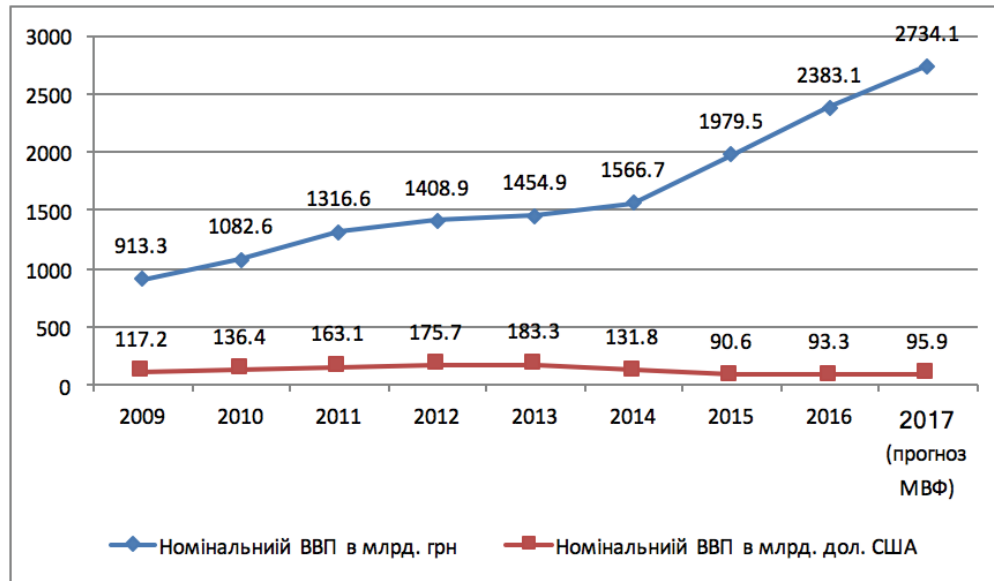

Рис. 3. Динаміка ВВП в національній валюті та в доларах США.

Джерело: [3]

Обсяги ВВП України, при розрахунку цього показника в доларах США, в 2015 році був практично вдвічі менший ніж у 2013 році і зменшувався два роки поспіль. Хоча у ХХІ сторіччі випадок зменшення об'єму ВВП України, у доларовому еквіваленті, був лише у 2009 році, коли країна потерпала від Світової економічної кризи і коли загальносвітовий ВВП демонстрував від'ємну динаміку. З наведених даних, можливо припустити, що Україна у 2103 році зазнала значних економічних втрат, які мали більш суттєві наслідки ніж кризовий період 2009 року.

Очевидним є те, що зміна політичної ситуації в 2013 – 2014 роках стала одною з основних причин зниження рівня ВВП України. Крім того, спеціалізація економіки країни на видобутку корисних копалин та виробництві продукції чорної металургії сформували залежність рівня ВВП України від ресурсномістких галузей. [9]

Висновки. Отже з одного боку, у періоди розвитку економіки боргова залежність не заважала а значною мірою сприяла отриманню експортної виручки, підтриманню економічних зв'язків з іншими країнами світу, підтримувала платіжний баланс, стабілізувала курс національної валюти. Проте, з іншого боку, ряд авторів характеризують таку залежність як «ресурсне прокляття», яке стримувало розвиток інноваційних та наукомістких виробництв та галузей, дозволяло не ефективно використовувати державну власність і дозволяло передавати у

приватну власність стратегічні підприємства чорної металургії, уникати відповідного контролю підприємств добувної промисловості.

В результаті розвитку економіки в таких умовах добувні галузі та галузі чорної металургії прийшли до структури притаманній олігопольному або монопольному становищу. По суті проводилась офшоризація прибутків зазначених галузей, а інвестиції в них здійснювались більшою частиною з тих самих офшорних зон, під виглядом міжнародних. А в сучасній економіці ХХІ сторіччя доцільно підтримувати диверсифікацію виробництв та галузей економіки щоб у подальшому мати можливість маневрувати у кризових ситуаціях

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баула О.В. Державний борг України: оцінка поточного стану та напрями оптимізації його рівня та структури / О.В. Баула, В.Я. Голюк, В.О. Салабай // Економічний форум. - 2017. - № 2. - С. 238-242.
2. Богдан Т. Моделювання впливу боргової політики на економічний розвиток України / Т. Богдан, І. Богдан // Вісник Національного банку України. — 2013.—№ 11.— С.20—27.
3. Колодій С. Ю., Гаряга Л. О., Руденко М. В. Розвиток економіки України: ресурсне прокляття по-українськи чи наслідок постсоціалістичної трансформації // Економічний часопис-XXI. – 2015. – №. 7-8 (1). – С. 36-39.
4. Лісовенко В. В. Державний борг: концептуальні засади та макроекономічні аспекти / В.В. Лісовенко, Л.Я. Бенч, О.І. Бец // Фінанси України. - 2014. - № 12. - С. 7-31.
5. Лютий І. О. Проблеми розвитку сучасного міжнародного фінансового ринку та інтеграційний курс України / І. О. Лютий, В. І. Міщенко // Фінанси України. – 2006. – № 5. – С. 21–32.
6. Макогон Ю.В., Пахомова О.А. Зовнішній борг України на сучасному етапі економічної кризи // Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». – 2016. – №. 13.
7. Мелих О.Ю. Дефіцит державного бюджету як індикатор боргової безпеки України / О.Ю. Мелих // Ефективна економіка. – 2016. - №4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4909>.
8. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. - Режим доступу до ресурсу: <http://index.minfin.com.ua/index/debtgov/>.
9. Язлюк Б. О., Гевко Р. Б., Дзядикевич Ю. В. Теоретичні та прикладні аспекти економічної безпеки України // Інноваційна економіка. – 2015. – №. 4. – С. 301-310.